

Lietuvos žinios

Istorija

Vytauto Didžiojo kelionė per Lietuvą

Vida Raimondas
GIRININKIENĖ DANILIAUSKAS

2015-03-06 06:00

Vytauto Didžiojo paveikslo ir Raportų knygos sutikimas Klaipėdos geležinkelio stotyje. Prie paveikslo (kairėje) stovi Klaipėdos gubernatorius Antanas Merkys. Liepos 23 d. *LCVA nuotraukos*

Vytauto Didžiojo paveikslo ir jį lydėjusios Raportų knygos kelionė po Lietuvą 1930-aisiais minint jo mirties 500-ąsias metines – reikšmingiausias to meto Lietuvos valstybės politikos ir kultūros įvykis.

Vytauto kultas susiformavo XV-XVI amžiuje ir išliko iki XIX amžiaus pabaigos, o XX amžiuje įgavo naujų bruožų. Vytautas pradėtas laikyti lietuviybės gynėju, Vilniaus krašto vaduotoju, tautos vienybės garantu. Į Europą XV amžiuje įžengusi daugiatautė Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė buvo suvokta ne tik kaip galios, bet ir tautinės garbės bei valstybinio orumo simbolis.

Tautai Vytautas Didysis (1350-1430 m.) buvo valdovas, karys, politikas, katalikybės puoselėtojas ir etninių mažumų globėjas. Negausiuose istorikų darbuose šia tema rasime iškilnių Kaune ir didesniuose miestuose aprašymą. 1930 metais visa Lietuva skendėjo girliandų ir transparantų, mėgėjų nupieštų nuoširdžių iliustracijų, poezijos posmų ir dainų jūroje. Tarsi į areną būtų išėjusi didžiulė armija entuziastingų ir nuoširdžių kūrėjų. Tuo metu išleistuose albumuose gausu komitetų narių, svarbesnių šventės akcentų nuotraukų, tačiau nuošalyje liko provincija, mažai fiksuotos jų rengtos unikalios šventės, neprofesionali, bet labai originali kūryba.

Kelionės idėja ir misija

Mintį paminėti Vytauto Didžiojo mirties 500-ąsias metines vienas pirmųjų dar 1928 metais išsakė Lietuvai pagražinti draugijos pirmininkas kunigas Juozas Tumas-Vaižgantas. 1930-ieji tam buvo labai tinkami: nes sutapo Vytauto Didžiojo neįvykusio karūnavimo (1430 metų rugsėjo 8-ąją) ir mirties (1430 metų spalio 27-ąją) datos.

1928 metų pabaigoje įsteigto Vyriausiojo Didžiojo Lietuvos kunigaikščio karaliaus Vytauto mirties 500 metų paminėjimui rengti komiteto protokole įrašytas būsimos šventės devizas: „Visi Lietuviai, kur tik jie yra – viena Tauta“. Komiteto pirmininku išrinktas Jonas Gediminas Beržanskis-Klausutis, nariais – profesoriai Eduardas Volteris ir Mykolas Biržiška, poetas Liudas Gira, kanauninkas kun. J. Tumas-Vaižgantas ir kiti visuomenėje žinomi intelektualai. Buvo įsteigtos darbo sekcijos, siejančios meną, literatūrą, istoriją, iškilnių organizavimą. Lėšoms rinkti įsteigtas Vytauto Didžiojo fondas.

Pradėtus darbus tęsė 1930 metų pradžioje įkurtas Vytauto Didžiojo komitetas (VDK), kurio garbės pirmininku tapo prezidentas Antanas Smetona, o išdo globėja - jo žmona Sofija Smetonienė. Suvalstybinto Komiteto pirmininku paskirtas švietimo ministras Kazys Šakenis, jo pavaduotojais J. Tumas-Vaižgantas ir Jonas Vileišis. Komiteto nariai buvo profesoriai M. Biržiška, Vincas Krėvė-Mickevičius, dailininkas Antanas Žmuidzinavičius, Stasys Šilingas ir kiti iškilūs asmenys. Šalia komiteto įsteigta ir Vytauto Didžiojo komiteto taryba, į kurią įėjo visi buvę Vyriausiojo komiteto nariai, apie 60 asmenų. Jos vadovu tapo Kauno miesto burmistras J. Vileišis. Vytauto vardui garsinti nutarta išleisti įvairaus dydžio jo portretų, medalių, atvirukų ir knygų, pastatyti paminklų.

Vytauto Didžiojo komiteto prezidiumo posėdžių, vykusių Valstybės Tarybos rūmuose, protokoluose atsispindi sumanymo per Lietuvą nešti Vytauto Didžiojo paveikslą – mediniuose rėmuose įremintą Petro Rimšos medalį – atsiradimas ir jo įgyvendinimas. Žinoma, kad tą pasiūlymą palaikymo prezidentas A. Smetona. Buvo nustatyta, kur ir kada palyda su paveikslu ir didžiule odiniu viršeliu Raportų knyga turi atvykti (pėsčiomis, laivu, lėktuvu, automobiliu), kada išvykti ir kur likti nakvynės. Oficialūs dokumentai nurodė, kad paveikslą turi nešti uniformuoti šauliai ar šaulės, ginkluoti kariai ar šaulių garbės sargyba, o lydėti - ne mažiau kaip du beginkliai palydovai, kurių vienas turėjo nešti Raportų knygą.

Referendumas dėl Vilniaus

Raportų knygos viršelį. Iš Raportų knygos galima spręsti ne tik apie veikusias organizacijas, bet ir apie bendrą kultūrinę terpę vienoje ar kitoje vietovėje.

arba M. K. Čiurlionio dailės muziejams, iš ten po gero dešimtmečio – Valstybiniam Kauno miesto archyviui. Iš jo 1963 metais pateko į Lietuvos centrinį valstybės archyvą (LCVA), kuriame 1965 metais iš gautų dokumentų buvo sudarytas Antano Smetonos fondas. Tačiau, atrodo, ja niekas nesidomėjo. Kolekcininkai ir tyrinėtojai tikino, kad jos Lietuvoje apskritai nėra. O ji visą laiką buvo LCVA.

Knygoje gausu įstaigų, visuomeninių organizacijų, religinių bendruomenių, knygynų ir bendrovių spaudų, įmantrių ir paprastų parašų. Joje ir pavieniai asmenys reiškė savo mintis, pasirašinėjo ir dėjo spaudus. Tai savotiška kolekcija, nes niekur kitur vienoje vietoje tiek jų nerasime. Iš Raportų knygos galima spręsti ne tik apie veikusias organizacijas, bet ir apie bendrą kultūrinę terpę vienoje ar kitoje vietovėje. Knygoje buvo užrašoma, kada palyda su paveikslu atvyko (tai ne visada sutapdavo su iš anksto sudarytu grafiku). Ją galime laikyti referendumu Vilniaus atgavimo klausimu. Referendumu be adresato, nes tokią knygą tuo metu buvo galima adresuoti tik vienam asmeniui – pačiam Vytautui Didžiajam. Pasak Levo Karsavino, „Vilniaus atgavimas tapo tautiniu idealu, valstybės programa, o ir paskui tauta buvo ugdoma Vilniaus atgavimo dvasia teigiant, kad Vilniaus atgavimas – tautos egzistencijos klausimas“.

Centre ir provincijoje

1930 metais veikė parodos, vyko dainų šventės, buvo statomi spektakliai, misterijos, leidžiamos knygos. Iškilmės oficialiai prasidėjo sausio 11 dieną Kaune, Aleksote, iškilmingai atidarant Vytauto Didžiojo tiltą per Nemuną. Šiame renginyje dalyvavo prezidentas A. Smetona, Kauno miesto burmistras J. Vileišis, susisiekimo ministras Vytautas Vileišis. 1930 metų vasario 21 dieną VDK prezidiumo posėdyje nuspręsta Vytauto Didžiojo atminimą pagerbti tik vienu paminklu – Vytauto Didžiojo karo muziejumi Kaune. Šiai nuomonei pritarė ir prezidentas A. Smetona.

Tačiau šio sprendimo provincijoje nepaisyta – ne vienoje vietoje Vytautui pagerbti spontaniškai kilo pačių iniciatorių suprojektuoti kuklūs statiniai iš akmenų, cemento, kitų lengvai gaunamų medžiagų. Iš tuo metu pastatytų profesionalių paminklų išsiskiria skulptoriaus Vinco Grybo sukurtasis Kaune. Naumiestyje (dabar Kudirkos Naumiestis), priešais Širvintos tiltą, ant buvusio vokiečių Pergalės paminklo pamatų, pastatytas V. Grybo sukurtas Vytauto Didžiojo (arba Nepriklausomybės) paminklas. Paminklai iškilo Veliuonoje, Jurbarke, Sedoje, Pikeliuose (Mažeikių r.), Vieksniuose, Kvėdarnoje, Lygumose (Pakruojo r.), Luokėje, Pabiržėje (Biržų r.), Bardiškių (Pakruojo r.), Juodeikių (Joniškio r.), Genių (Radviliškio r.), Kvietiškių (Marijampolės r.) ir kituose kaimuose. Iš jų išsiskiria paminklas ant Kartuvių kalno netoli Vyžuonų miestelio (Utenos r.), jį iš akmenų per trejus metus pastatė trys bandas ganę piemenys. O kur dar paminkliniai kryžiai, bareljefiniai portretai, supiltos kalvos, Vytauto Didžiojo medžiai, giraitės ir tiltai!

Prezidento sodelyje Skuode Raportų knygoje pasirašo visuomeninės organizacijos atstovai. Liepos 26 d.

dvarų. Blinstrubiškių dvaro savininkas uždėjo antspaudą ir pasirašė: "Kazimieras Jančiauskis." Kairių vietovės puslapyje yra užrašas: „Vytautai Didysis, te Tavo dvasia atgaivina Žemaičius ir Lietuvą ir vadovauja antram Tanenburgo žygiui – žygiui į Vilnių.“ Taip parašė „Lietuvos aido“ korespondentas Pranas Genys, „paveikslu lydėtojas per Žemaičių kraštą“.

Vytauto Didžiojo paveikslu ir Raportų knygos kelionė per Lietuvą prasidėjo 1930 metais liepos 15 dieną, minint lietuvių pergalės Žalgirio mūšyje 520-ąsias metines. Tą dieną Kauno Vytauto Didžiojo karininkų kursų būstinėje buvo perskaityta Raportų knygos pirmajame puslapyje įrašyta poeto Petro Vaičiūno sukurta malda, kuri baigėsi žodžiais: „Senoji Vilniaus bokštų byla ir Baltijos jūrų marių užesys – tai Lietuvos amžina pasaka – ir mes be jų, kaip ir Tu, Vytautai Narsusis, negyvensim.“ Antrajame puslapyje, pavadintame „Sukakties – 1430-1930 – kelionės po laisvąją Lietuvą pradžia“, po himnu pasirašė ir spaudus sudėjo aukšto rango karininkai ir pareigūnai. Pirmą valandą 20 minučių palyda stabtelėjo prie Kauno miesto savivaldybės, kur Raportų knygoje pasirašė burmistras J. Vileišis, ketvirtą valandą 30 minučių – prie Vytauto bažnyčios, kur pasirašė rektorius kunigas J. Tumas-Vaižgantas. Pusę devintos vakaro palyda pasiekė Raudondvarį, dešimtą valandą – Zapyškį, ten pernakvojo, o kitos dienos rytą jau buvo Vilkija, Veliuona, Seredžius... Kelius, kuriais keliavo paveikslas ir Raportų knyga, vietos gyventojai puošė gėlėmis ir kitais žalumynais, statė sutiktuvų garbės vartus. Kiekvienoje vietovėje palydą pasitikdavo bažnyčių varpų dūžiai.

Apie Raportų knygą to meto spauda rašė nedaug, vėliau ji buvo visai užmiršta. Žinoma, kad jos vieta turėjo būti Karo muziejuje. „Lietuvos aidas“ 1934 metais vasario 17 dieną apie Vasario 16 dienos iškilmes skelbė: „Iškilmėms prasidedant iš Karo muziejaus buvo iškilmingai išnešta 1930 V. D. m. visą Lietuvą apkeliavęs Vytauto Didžiojo paveikslas ir Vytauto Didžiojo garbei atminti knyga.“ Pagerbus žuvusiuosius, paveikslas iškilmingai perneštas į baigtas rengti muziejaus patalpas, „Vytauto garbei atminti knygą pernešė *Filiae Lithuaniae* korespondentės.“

Tai paskutinis Raportų knygos paminėjimas spaudoje. Iš dokumentų aišku, kad knyga 1941 metų balandžio 3 dieną LSSR Aukščiausiosios Tarybos prezidiumo pirmininko Justo Paleckio nurodymu galėjo būti perduota Kauno valstybiniam kultūros

Vytauto Didžiojo paveikslu ir Raportų knygos kelionės pradžia Kauno Laisvės alėjoje, ties Įgulos bažnyčia. Liepos 15 d.

Apie 50 paminklų ar paminklinių kryžių pastatyta ir okupuotame Vilniaus krašte. Iš jų išsiskiria skulptoriaus V. Grybo kurtas, bet Vilniaus arkikatedroje nepastatytas jo palaidojimo vietą turėjęs žymėti paminklas-sarkofagas ir iki šiol stovintis skulptoriaus Rapolo Jachimavičiaus paminklas Šv. Mikalojaus bažnyčioje. Daugelis paminklų sovietmečiu buvo nugriauti, o atkūrus nepriklausomybę atstatyti. Jie reiškė ne tik prievolę pasitikti garbingą Vytauto Didžiojo paveikslu palydą, bet ir, nepaisant nepriteklių ir nesutarimų, patį paprasčiausią džiaugsmą dėl laisvės ir nepriklausomybės.

„Atlietuvink mus, sulenkėjusius“

Tose vietovėse, kuriose buvo įsteigti Vytauto Didžiojo komiteto skyriai, Raportų knygoje pirmiausia pasirašydavo šių skyrių nariai: parapijų klebonai, valsčių viršaičiai, šauliai, Tautininkų ir Pavasarininkų sąjungų nariai, mokytojai. Vietovėse, kuriose Vytauto Didžiojo komiteto skyrių nebuvo, pirmiausia rašė viršaitis, pradžios mokyklos mokytojai, pavasarininkų, šaulių atstovai. Miestų puslapiuose paprastai yra burmistru, policijos nuvadų viršininkų, agronomų, taikos teisėjų, komendantų, apskrities viršininkų, miestų valdybų narių, parapijos klebonų, pašto įstaigų viršininkų ir kitų pareigūnų spaudai ir parašai. Didžiąją dalį sudarė tautiškių ir katalikiškų organizacijų parašai ir spaudai, kairiosios organizacijos daug kur laikėsi nuošaliai. Rasime ir žydų organizacijų, stačiatikių ir liuteronų bažnyčių šventikų parašų. Vytauto paveikslas aplankė ir keletą

Varnių puslapyje išsiskiria koncentracijos stovyklos spaudas su laikinai einančiu komendantu parašu. Daugiausia karininkų pasirašė Šiaulių puslapyje. Širvintų puslapyje pasirašė net šeši Vyčio kryžiaus kavalieriai. Musninkuose pirmą kartą per visą Vytauto Didžiojo paveikslą kelionę pasirašė Lietuvos valstiečių liaudininkų atstovas – Musninkų kuopos vadas Juozas Naruškevičius. Ukmergės puslapyje yra kalėjimo spaudas ir viršininko parašas, stačiatikių šventiko, realinės žydų gimnazijos direktoriaus parašai. Kaišiadorių puslapyje pasirašė Kūdikių gelbėjimo draugijos ir Blaivybės draugijos atstovai. Spaudų gausumu išsiskyrė Vilkaviškio puslapiai, juose 41 organizacijų ir įstaigų spaudas. Tarp jų – Lietuvos darbo federacijos, Lietuvos medžiotojų ir žvejų draugijos, Darbininkų krikščionių sąjungos skyrius. Pilviškiuose pasirašė geležinkelio stoties viršininkas ir geležinkelio ruožo kelio meistras, septyni pradžios mokyklos mokytojai, metodistų bažnyčios, vaistinės atstovai, Darbo federacijos, moterų, gairininkų, blaivybės draugijų, sinagogos, kooperatyvo „Varpa“, „Ūkininkų vienybės“ komiteto, vidurinės mokyklos atstovai. Kazlų Rūdos puslapyje miškų urėdas užrašė: „Žalios girios sveikina Tave, Žalgirio Didvyri!“ Kybartuose pasirašė rusų draugija, pirklių sąjungos valdyba, lietuvių pasitikėjimo bendrovė „Darbas“, skautės ir skautai, moksleiviai ateitininkai, žydų skautai. Šiame puslapyje po užrašu „Ten, kur Vytautas Didysis valdė mus ir gynė, bus per amžius kaip ir buvus Lietuva Tėvynė“ pasirašė Tautininkų sąjungos Kybartų skyriaus pirmininkas Siaurusaitis.

Tarp Katalikų Bažnyčios vadovų rasime Telšių vyskupo Justino Staugaičio parašą. Marijampolėje pasirašė arkivyskupas Pranciškus Karevičius. Kernavėje vizitavęs Kaišiadorių vyskupas Juozapas Kukta priminė, kad ši bažnyčia statyta Vytauto Didžiojo laikais, o Kernavės klebonas Nikodemas Švogžlys-Milžinas parašė: „Verkia Kernavė, pirmoji Lietuvos Sostinė, užmiršusi savo amžiną protėvių lietuvių kalbą ir lenkiškai savo fundatorių L. D. K. Vytautą Didįjį sutikdama. Vytaute – atlietuvink mus, sulenkėjusius Tavo ainius lietuvius.“

Parašai su spaudais užima 162 didelės knygos puslapius. Joje 1540 spaudų, o parašų - trigubai daugiau.

Švenčių akimirkos

To meto spaudoje mirga švenčių aprašymų. Daugelyje vietų palydą pasitikdavo puošnūs vartai su užrašu: „Vytaute, vesk mus į Vilnių.“ Visur buvo giedamas himnas. „Jau išvakarės rodė besiantinant nepaprastą dieną: pinti vainikai, statyti vartai, puošti namai žalumynais, kilimais ir t. t. Panevėžy daugelis įstaigų gražiai iliuminavosi“, – rugsėjo 10 dieną rašė „Panevėžio balsas“. „Apie 5 val. vak. gausūs žmonių būriai pradėjo rinktis prie iškilnių vartų. Tilžės gatvė, kurioje buvo pastatyti gražūs žalumynų vainikais išpuošti iškilnių vartai su Vytauto Didžiojo paveikslu ir užrašu: „Sveikas, Žalgirio Laimėtojai, Lietuva atgimusi“, sutraukė į save visus miesto ir apylinkių gyventojus“, – rugpjūčio 3 dieną informavo Šiauliuose leidžiamas laikraštis „Mūsų momentas“. „Piliakalnyje jaučiasi tikra šventės nuotaika, čia tūkstantinė minia grožėjosi ir linksminosi prie sukurtų laužų, gražiai iškilmingai Medžiotojų draugijos iliuminuoto ežero. Raketos į piliakalnį vakare sutraukia minių minias pasidžiaugti pasigrožėti gražiomis Didžiojo kunigaikščio sutiktuvių iškilėmis. Visas miestas papuoštas tautinėmis vėliavomis, o įstaigos ir kai kurios organizacijos gražiai dekoruotos ir iliuminuotos“, – rugpjūčio 10-ąją rašė „Biržų žinios“.

Ypač didelės iškilmės buvo Vytauto motinos Birutės tėviškėje Palangoje, kurią Vytauto Didžiojo paveikslas ir Raportų knyga liepos 23 dienos devintą valandą vakaro pasiekė „Prezidento Smetonos“ laivu. 1931 metais išleistoje A. Vaizbio knygoje „Vytauto Didžiojo garbei“ rašoma, kad pasukusi į Tiškevičiaus parką „procesija sustoja prie uolos, ant kurios viršaus – pavergtos Gedimino pilies panašybė su parašu apačioje „Vytaute, Tavo ainiai iki vieno Vilniui trauks“. Prieš uolą – aukuras, kurį supa vaidilutėmis pasirėdžiusios mergaitės ir kūrėna ugnį. Pušyne girdėti tautos himno balsai, triukšmingas „valio“ ir jūros ošimas. Vaidilutės gieda giesmę Vytauto garbei; organizacijų atstovai pasirašo raportų knygoje. Nakčiai Vytauto Didžiojo atvaizdas paliekamas prie Karžygio motinos kapo, saugojamas vaidilutėlių ir šaulių garbės sargybos“.

Spaudoje mirgėjo eilėraščių ne tik apie Vytautą, Vilnių, bet ir apie valstybę: „Atgyja Valstybė! Tiek vargo patyręs / Lietuvis nežlunga, kelionė vis irias... / Ei, broliai, gyvuosim dar tūkstančius metų!“ – rašė Mikalojus Šeizys-Dagilėlis to meto spaudoje.

Gyvuosim! Tai buvo svarbiausia. Šventės akordai kaip gaivališkos jūros bangos tai kartojo miesteliuose ir kaimuose 1930-aisiais ir vėliau. Kartoja iki šiol.